

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

Transchegaraviy suvlardan foydalanishni xalqaro-huquqiy tartibga solish.

Alimova Gulzodaxon,

Qo'qon davlat universiteti, Gumanitar fanlar va tillar fakulteti,,
Tarix kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishni xalqaro-huquqiy tartibga solish masalalari tahlil qilinadi. Transchegaraviy suvlar bir nechta davlat hududidan oqib o'tuvchi daryo va ko'llar bo'lib, ularni boshqarish davlatlar o'rtasidagi hamkorlik va xalqaro huquq normalariga asoslanadi. Maqolada adolatli va oqilona foydalanish, zarar yetkazmaslik, hamkorlik va oldindan xabardor qilish tamoyillari yoritilgan. Shuningdek, asosiy xalqaro hujjatlar va mintaqaviy, xususan Markaziy Osiyodagi suv resurslari bilan bog'liq muammolar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: transchegaraviy suvlar, xalqaro huquq, suv resurslari, ekologiya, hamkorlik, suv taqsimoti, konvensiya.

Abstract . This article analyzes the international legal regulation of the use of transboundary water resources. Transboundary waters are rivers and lakes that flow through the territories of two or more states, and their management is based on international law principles and interstate cooperation. The article discusses the principles of equitable and reasonable use, no significant harm, cooperation, and prior notification. It also examines key international legal instruments and regional issues, particularly in Central Asia.

Keywords: transboundary waters, international law, water resources, ecology, cooperation, water allocation, convention.

Hozirgi zamonda sanoat va ilm-fan taraqqiyotining jadal kechishi insoniyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Ushbu o'zgarishlar natijasida global miqyosda bir qator ekologik muammolar yuzaga chiqdi. Ularning "global" deb atalishiga sabab shundaki, bunday ekologik muammolar butun Yer yuzidagi iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlar bilan bir qatorda barcha tirik organizmlarning yashash sharoitlariga bevosita ta'sir o'tkazmoqda. Bu ekologik muammolar dastlab mahalliy yoki mintaqaviy ko'rinishda boshlangan bo'lsa-da, vaqt o'tish bilan ularning global tus olishi kuzatilmoqda¹. Chunki ular Yer yuzidagi turli hududlarda kechayotgan hayotiy jarayonlarga, shu jumladan, tirik mavjudotlarning tabiiy yashash muhitiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Global ekologik muammolardan biri sifatida transchegaraviy suv muammolari alohida ajralib turadi. Ular bugungi kunda jahon miqyosida suv bilan bog'liq umumiy inqiroz holatlarini keltirib chiqarmoqda. Markaziy Osiyo mintaqasida suv resurslariga oid muammolar tobora keskinlashib bormoqda va bu kelajakda geosiyosiy qarama-qarshiliklar, hatto harbiy mojarolarni yuzaga keltirishi mumkinligi haqida xavotirlar mavjud. Bugungi kunda

¹ Rustamboyev M.H. Xalqaro ekologik huquq. – Toshkent: TDYU, 2019.

Markaziy Osiyoda sanoatlashtirish jarayonlari tez sur'atlar bilan olib borilmoqda, aholining muhim qismi esa qishloq joylardan shaharlarga ko'chib o'tmoqda. Bu holat esa yirik sanoat obyektlari va shahar aholisi uchun suv ta'minotida muammolarni keltirib chiqarmoqda. Mintaqa mamlakatlarida tabiiy resurslardan foydalanish o'tgan asrning 1950–1960-yillarida izdan chiqqan bo'lib, bu bugungi kunda mazkur resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari hozirgi vaqtda o'z strategik yo'nalishlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga qaratgan bo'lib, ularning asosiy vazifalaridan biriaholini va infratuzilmani tabiiy resurslar, ayniqsa suv bilan barqaror ta'minlashdan iboratdir. Transchegaraviy suv resurslari bugungi kunda xalqaro huquq va ekologik siyosatning eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Transchegaraviy suvlar deganda ikki yoki undan ortiq davlat hududidan oqib o'tadigan daryolar, ko'llar va yer osti suv qatlamlari tushuniladi. Dunyo miqyosida suv resurslariga bo'lgan talab ortib borishi, iqlim o'zgarishi va aholining tez sur'atlarda ko'payishi ushbu resurslarni adolatli va oqilona boshqarish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu sababli transchegaraviy² suvlarni xalqaro-huquqiy tartibga solish davlatlararo munosabatlarda muhim o'rin egallaydi.

Xalqaro huquqda transchegaraviy suvlar umumiy foydalanish resursi sifatida e'tirof etiladi³. Ya'ni, ular bir davlatning yakka suveren mulki emas, balki bir nechta davlatlarning manfaatlariga daxldor tabiiy boylik hisoblanadi. Shu boisdan ham ularni boshqarishda davlatlar suveren huquqlarini amalga oshirsa-da, bu huquqlar boshqa davlatlarning manfaatlariga zarar yetkazmasligi kerak. Ushbu qoida xalqaro suv huquqining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. 1980-yillardan beri suvning sifatiga va miqdoriga global bosimlar ortdi, bu hodisalar asosan aholining o'sishi, suvga bo'lgan talabning ortishi sabab bo'lmoqda. Hisob-kitoblarga ko'ra, hozirgi vaqtda 2,3 milliard odam suv tanqisligi yuzaga kelgan davlatlarda yashaydi, ulardan 733 millioni yuqori va jiddiy suv tanqisligi bilan yuzlashayotgan davlatlarda istiqomat qiladi. 2050-yilga kelib, 3,9 milliard odam (dunyo aholisining 40 foizi) suv tanqisligi kuchli bo'lgan suv resurslari mavjud hududlarda istiqomat qilishadi. Yer osti suvlari dunyo bo'ylab ichimlik suvi ta'minotining deyarli yarmiga teng bo'lib, qishloq aholisining suv ta'minotining aksariyat qismini tashkil etadi. Yer osti suvlari kamayib borayotgan nuqtalar dunyo bo'ylab ko'plab topiladi, bunday holatlar, qishloq xo'jaligi uchun suv chiqarish va katta shaharlarni ta'minlash uchun intensiv yer osti suvlari ishlatiladigan hududlarda ko'proq uchraydi. Umuman olganda, yer osti suvlari omborlarining kamayishi barcha yer osti suvlarining 15 dan 25 foizigacha tashkil etadi. Bundan tashqari, taxminan 2 milliard odam dunyo bo'ylab yer osti suvlari bilan ta'minlangan, shu jumladan taxminan 300 ta transchegaraviy suv koni tizimlari mavjud. Dunyo bo'ylab iqlim o'zgarishi dunyoning transchegaraviy suv resurslarining miqdori va sifati, shuningdek, suv va drenaj infratuzilmasiga qo'shimcha bosimlar yaratadi. kuchli yomg'irlar bo'lishi, Arktika va Antarktida muzliklarning tezroq erishi, to'fonlar kuchayishi, qurg'oqchilik davrlarining ko'payishi va uzoq muddatli bo'lishi, yer osti suvlarining saqlanishi va tiklanishidagi o'zgarishlar hamda suv sifatining yomonlashuvi kiradi. Transchegaraviy suv resurslari, eski standartlar hamda samarasiz

² Rustamboyev M.H. Xalqaro ekologik huquq. – Toshkent: TDYU, 2019.

³ Abduazizov A.A. Xalqaro huquq asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020

boshqaruv tufayli jiddiy zarar ko'rmogda. Milliy va transchegaraviy darajalarda, qishloq xo'jaligi va chorvachilikni, shuningdek, iqlim, energiya, atrof-muhit, moliya, baliqchilik, o'rmon xo'jaligi, sog'liqni saqlash, gumanitar masalalar, sanoat, konchilik, shaharlashish, rejalashtirish, sanitariya va turizm sohalarini o'z ichiga olgan sektorlararo va vazirliklararo muvofiqlashtirish mexanizmlari transchegaraviy suv resurslarini barqaror boshqarish uchun muhim ahamiyatga ega⁴.

Transchegaraviy suvlarni tartibga solishda bir nechta asosiy xalqaro-huquqiy prinsiplar mavjud. Birinchi prinsip — adolatli va oqilona foydalanish prinsipidir. Unga ko'ra, suv resurslari davlatlar o'rtasida ehtiyoj, geografik joylashuv, aholi soni va iqtisodiy imkoniyatlar hisobga olingan holda adolatli taqsimlanishi kerak. Ikkinchi muhim prinsip — zarar yetkazmaslik prinsipidir. Bu prinsipga binoan, bir davlat tomonidan amalga oshirilgan har qanday suv xo'jaligi faoliyati boshqa davlatlarga ekologik yoki iqtisodiy zarar yetkazmasligi lozim.

Uchinchi prinsip — hamkorlik prinsipidir⁵. Davlatlar transchegaraviy suv resurslarini boshqarishda o'zaro axborot almashishi, qo'shma monitoring tizimlarini yaratishi va kelishuvlar asosida faoliyat yuritishi kerak. To'rtinchi prinsip esa oldindan xabardor qilish bo'lib, agar bir davlat suv tizimiga ta'sir qiluvchi yirik loyiha amalga oshirmoqchi bo'lsa, u boshqa manfaatdor davlatlarni oldindan ogohlantirishi shart. Xalqaro amaliyotda transchegaraviy suvlarni tartibga soluvchi bir qator muhim hujjatlar mavjud. Jumladan, 1997-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Xalqaro suv oqimlaridan no-kema maqsadlarda foydalanish to'g'risidagi Konvensiya davlatlar o'rtasidagi asosiy huquqiy asoslardan biri hisoblanadi. Shuningdek, 1992-yilgi Xelsinki Konvensiyasi ham suv resurslarini ekologik jihatdan barqaror boshqarishga qaratilgan muhim xalqaro hujjatdir.

Markaziy Osiyo mintaqasi transchegaraviy suv resurslari bo'yicha murakkab hududlardan biri hisoblanadi. Amudaryo va Sirdaryo kabi yirik daryolar bir nechta davlatlar hududidan oqib o'tadi va mintaqada davlatlarining iqtisodiy va ijtimoiy hayotida muhim rol o'ynaydi. Yuqori oqimdagi davlatlar gidroenergetika salohiyatidan foydalanishga intilsa, quyi oqimdagi davlatlar esa asosan sug'orish va qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun suvga tayanadi. Bu holat davlatlar o'rtasida suv resurslaridan foydalanish bo'yicha turli manfaatlar muvozanatini talab qiladi.

Bugungi kunda transchegaraviy suv resurslarini boshqarishda bir qator muammolar mavjud. Ular qatoriga suv tanqisligining kuchayishi, iqlim o'zgarishi oqibatlari, davlatlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar hamda yagona global boshqaruv tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi kiradi. Shu bilan birga, suv resurslaridan noqonuniy yoki samarasiz foydalanish ham ekologik muammolarni yanada chuqurlashtirmogda.

Xulosa. Ushbu muammolarni hal etishda xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Davlatlar o'rtasida qo'shma suv komissiyalarini tashkil etish, ma'lumot almashinuvi tizimini rivojlantirish, ekologik barqaror loyihalarni amalga oshirish va xalqaro shartnomalarga rioya qilish suv resurslarini samarali boshqarishning asosiy yo'nalishlaridir. Bunda BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar muhim muvofiqlashtiruvchi rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, transchegaraviy suv

⁴ Abduazizov A.A. Xalqaro huquq asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020

⁵ Abduazizov A.A. Xalqaro huquq asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020

resurslaridan foydalanishni xalqaro-huquqiy tartibga solish global ekologik xavfsizlik va davlatlararo barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Suv resurslarini adolatli, oqilona va hamkorlik asosida boshqarish nafaqat bugungi kun, balki kelajak avlodlar manfaatlari uchun ham dolzarb masala bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. "1997 Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses".
3. UNECE. "Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki Convention, 1992)".
4. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya to'g'risidagi qonun hujjatlari to'plami. – Toshkent,
5. Abduazizov A.A. Xalqaro huquq asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020.
6. Rustamboyev M.H. Xalqaro ekologik huquq. – Toshkent: TDYU, 2019.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida. – Toshkent: O'zbekiston, 1997.
8. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
9. Falkenmark M., Rockström J. "Water for a Changing World". – Stockholm International Water Institute, 2004.